

מבט על, גיליון 944, 21 ביוני 2017

משבר השמרנות באיראן

רז צימט

האתגרים הניצבים בפני המחנה השמרני באיראן אינם מציבים בשלב זה איום של ממש על יציבות המשטר, אלא שהתאמת האידיאולוגיה המהפכנית לאילוצי המציאות היא המפתח לשרידותה של השיטה. שיפור המצב הכלכלי מחייב רפורמות מבניות מרחיקות לכת ובכללן צמצום המעורבות של משמרות המהפכה בכלכלה וחדירת חברות מערביות לאיראן. דרישתו הגוברת של הציבור להרחבת חירויות הפרט מחייבת צמצום האכיפה האסלאמית והתערבות הממשלה בחיי האזרחים. המשטר האיראני יכול לספק מענה לדרישות הציבור גם ללא רפורמות פוליטיות מרחיקות לכת, אך התעלמות מתהליכי העומק החברתיים והדמוגרפיים המתחוללים באיראן עלולה להגביר עוד את הפער בין הציבור למשטר ולאיים על יציבותו לאורך זמן.

בתום מערכת בחירות סוערת, נבחר לאחרונה נשיא איראן המכהן, חסן רוחאני, לתקופת כהונה נוספת. רוחאני זכה ביותר מ-57 אחוזים מהקולות, ואילו יריבו המרכזי, איש הדת השמרני, אבראהים ראסי, זכה בפחות מ-39 אחוזים מהקולות. ניצחונו הסוחף של רוחאני ב-23 מבין 31 המחוזות ברחבי איראן בלט במיוחד נוכח שיעור ההצבעה הגבוה שנרשם בבחירות - כ-73 אחוזים - בין שיעורי ההצבעה הגבוהים ביותר שנרשמו בבחירות לנשיאות במדינה. במאבק הפוליטי המתנהל באיראן מזה שנים בין המחנה הפרגרמטי/רפורמיסטי החותר לשינוי, גם אם מוגבל והדרגתי, לבין המחנה השמרני, החושש מפני שינויים ונחוש לבלום אותם, העדיפו אזרחי איראן את דרכם של המתונים יותר. גם בבחירות למועצות המקומיות, שנערכו במקביל לבחירות לנשיאות, זכו רשימות המועמדים המזוהים עם המחנה הרפורמיסטי בהישגים משמעותיים. לראשונה מזה 14 שנים זכו מועמדים רפורמיסטים (בהם מספר שיא של 6 נשים) בכל 21 המושבים במועצת העיר טהראן. הרפורמיסטים זכו בניצחון גם בערים מרכזיות אחרות, ובהן אספהאן, شیراز, כרג', יزد, תבריז ואפילו העיר הקדושה משהד, מקום מושבו של המועמד לנשיאות ראסי.

תבוסת השמרנים בבחירות היא האחרונה בשורה של תבוסות שנרשמו לחובתם בשנים האחרונות. בבחירות לנשיאות שנערכו בשנת 2013 זכה רוחאני בניצחון מפתיע וסוחף. כשהוא נהנה מתמיכת המחנה הרפורמיסטי, גבר רוחאני כבר בסיבוב הראשון ובפער גדול על יתר המועמדים, ובהם ראש עיריית טהראן, מוחמד באקר קאליבאף, ומזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי לשעבר, סעיד ג'ילילי. בבחירות הפרלמנטריות שנערכו בפברואר 2016 הצליחו המתונים, תומכי הנשיא רוחאני, להגדיל דרמטית את ייצוגם במג'לס והפכו ממיעוט זניח של פחות מ-30 נציגים (מתוך 290 חברי המג'לס) לגוש משמעותי של למעלה מ-100 נציגים. במחוז

טהראן השיגה הרשימה הרפורמיסטית ניצחון סוחף כשזכתה בכל 30 המושבים המוקצים למחוז.

יתר על כן, גם בתקופת כהונתו של הנשיא מחמוד אחמדינז'אד (2005-2013) ניצב הממסד הדתי-שמרני בפני אתגרים חסרי תקדים. מהומות 2009, שפרצו בעקבות טענות האופוזיציה הרפורמיסטית לזיוף תוצאות הבחירות לנשיאות, עוררו את המשבר הפוליטי החרף ביותר שפקד את איראן מאז המהפכה האסלאמית והציבו בפני המשטר אתגר משמעותי לגיטימיות שלו ולעצם יציבותו. זאת ועוד, גם הנשיא אחמדינז'אד, שנבחר בשנת 2005 לנשיאות איראן בתמיכת השמרנים, התגלה עד מהרה כאתגר משמעותי בפני הממסד השמרני. התנהלותו השנויה במחלוקת בענייני דת, למשל החלטתו באפריל 2006 להתיר כניסת נשים לאצטדיוני כדורגל, ותפיסותיו המשיחיות והאנטי-קלריקליות עוררו ביקורת חריפה בקרב אנשי הדת. הדגשתו את הרכיב הלאומי-תרבותי בזהות האיראנית על פני האסלאם וקריאת התגר על מעמדם של אנשי הדת נתפסו על-ידי הממסד השמרני כאיום משמעותי ואף זיכו את הנשיא ומקורביו בתואר "הזרם הסוטה".

את הקושי שבפניו ניצב הימין השמרני במאמציו לגייס את תמיכת הציבור האיראני ניתן להסביר בכישלון השמרנים לספק מענה רלוונטי לדרישות אזרחי איראן הן בתחום הכלכלי והן בתחום חירויות הפרט. הקלת המצוקות החברתיות והכלכליות והשגת חופש פוליטי היו מהמטרות החשובות של המהפכה האסלאמית. אלא שגם בשנתה ה-38 טרם הצליח המשטר האיראני לספק את מאוויי האזרחים והפער בין הציבור למוסדות המהפכה הולך ומתרחב. גם לאחר השיפור הכלכלי שהתאפשר בזכות הסכם הגרעין, רוב אזרחי איראן מתקשים לראות את פירותיו ודורשים שיפור במצבם, ובעיקר פתרון למשבר האבטלה החמור. במקביל למצוקות הכלכליות מתרחב הפער בין מוסדות המשטר והממסד הדתי לדור הצעיר. צעירים רבים הולכים ומתרחקים מערכי המהפכה ומאמצים לעצמם אורח חיים מערבי, חרף מאמצי השלטונות לבלום את מה שנתפס בעיניהם כמתקפה תרבותית מצד המערב. מגמה חברתית נוספת שיש בה כדי לעורר דאגה מצד הממסד הדתי היא תהליך החילון שעובר על החברה האיראנית במקביל לשחיקת מעמדם של אנשי הדת בשנים האחרונות.

מצוקותיהם הכלכליות והחברתיות של אזרחי איראן ודרישתם לשינוי אינן נעלמות מעיני הממסד הדתי-שמרני, המודע לגודל הציפיות ומכיר בצורך לספק להן מענה. במערכת הבחירות האחרונה לנשיאות אימצו המועמדים השמרנים הבולטים, ראסי וקאליבאף, גישה כלכלית פופוליסטית בניסיון לגייס את תמיכת המצביעים הפוטנציאליים, בעיקר מקרב השכבות החלשות. בכך אימצו שני המועמדים את דרכו של הנשיא לשעבר מחמוד אחמדינז'אד, שנבחר לנשיאות בזכות הבטחותיו לחלוקה צודקת יותר של משאבי המדינה, שיפור מצבן של השכבות החלשות ומאבק בשחיתות הכלכלית. אלא שמדיניותו הכלכלית של אחמדינז'אד לא זו בלבד שלא סייעה לשפר את מצבה הכלכלי של איראן, אלא אף גרמה להחמרה במצב המשק, שבאה לידי ביטוי בעלייה דרמטית בשיעור האינפלציה ובירידה בשיעור הצמיחה הכלכלית. אזרחי איראן הוכיחו בהצבעתם כי די להם בהבטחות ריקות מתוכן או בסיסמאות של צדק חברתי ו"כלכלת התנגדות" והם דורשים פתרונות מעשיים למצוקותיהם. זאת ועוד, הגישה הכלכלית שאימצו המועמדים השמרנים הסבה להם נזק

בקרב מעמד הביניים, המהווה עמוד התווך של החברה האיראנית, אשר נפגע קשות ממדיניותו הכלכלית של אחמדינז'אד.

במאמצייהם לגייס את תמיכת האזרחים, ובעיקר הדור הצעיר, פנו המועמדים השמרנים גם לשימוש נרחב ברשתות החברתיות, חרף גישתו החשדנית מצד הימין השמרני באיראן כלפי הרשתות הנתפסות על-ידו ככלים בשירות "המתקפה התרבותית" המערבית. הגדיל לעשות אברהמים ראסי, כאשר העלה לרשת את תמונתו בחברת הראפר האיראני הידוע אמיר תאתאלו. הפצת התמונה נועדה, ככל הנראה, לשפר את תדמיתו בקרב הצעירים, אך עוררה בעיקר תגובות לעג כלפי איש הדת השמרני, שהואשם באופורטוניזם.

התנהלות המועמדים השמרנים בבחירות הוכיחה כי הם מכירים בפער ההולך וגדל בין הממסד הדתי-שמרני לבין הציבור ובצורך לחזק את הקשר עמו. תוצאות הבחירות הוכיחו, עם זאת, כי אין די בפיזור סיסמאות או שימוש ברשתות החברתיות על מנת לגייס את תמיכת הציבור, ובמיוחד קהלים הנחשבים לתומכים מסורתיים של המחנה הרפורמיסטי – ביניהם מעמד הביניים העירוני המשכיל, צעירים ונשים. הימין השמרני הולך ומאבד את תמיכת הציבור האיראני ועל מנת לגייסו מחדש עליו להתאים את תפיסות עולמו למציאות המשתנה. לשם כך יכולים השמרנים לאמץ את דרכו של רוחאני, איש דת שמרני בעצמו, שהכיר בשנים האחרונות בצורך להתאים את האידיאולוגיה לתנאי הזמן ולמציאות העכשווית. אף כי נותר מחויב לדרכה של המהפכה ולשיטה השלטונית המבוססת על עקרון "שלטון חכם ההלכה", הוא אינו שולל עוד שינויים מוגבלים בתחומים מסוימים, דוגמת הגבלת האכיפה האסלאמית, הרחבה מסוימת של חירויות הפרט ופתיחות כלפי המערב ואף כלפי ארצות הברית.

בתקופת כהונתו הראשונה נתקל הנשיא רוחאני במגבלות משמעותיות מצד הממסד השמרני במאמציו לקדם שינויים, ולו הקלים ביותר. הסתייגות השמרנים השולטים במוקדי הכוח המרכזיים, ובראשם המנהיג העליון עלי ח'מנהאי, הממסד הדתי ומשמרות המהפכה, מכל שינוי משמעותי, מעידה על סירובם לסגת מהדוגמה האסלאמית-המהפכנית. הסיכוי לשינוי נראה קלוש, לכל הפחות כל עוד המנהיג הנוכחי ח'אמנהאי מחזיק ברסן השלטון. ראוי להדגיש כי האתגרים הניצבים בפני המחנה השמרני אינם מציבים בשלב זה איום של ממש על יציבות המשטר, או אף על המשך ההגמוניה של השמרנים בזכות שליטתם במוסדות שאינם נבחרים על ידי הציבור, ובכלל זה במנגנוני הביטחון ואכיפת החוק. אלא שהתאמת האידיאולוגיה המהפכנית לאילוצי המציאות היא המפתח לשרידותה של השיטה. שיפור המצב הכלכלי מחייב רפורמות מבניות מרחיקות לכת הכוללות, בין היתר, צמצום המעורבות של משמרות המהפכה בכלכלה וחדירת חברות מערביות לאיראן. דרישתו הגוברת של הציבור להרחבת חירויות הפרט מחייבת צמצום האכיפה האסלאמית והתערבות הממשלה בחיי האזרחים. המשטר האיראני יכול לספק מענה לדרישות הציבור גם ללא רפורמות פוליטיות מרחיקות לכת, אך התעלמות לאורך זמן מתהליכי העומק החברתיים והדמוגרפיים המתחוללים באיראן עלולה להגביר עוד את הפער בין הציבור למשטר ולאיים על יציבותו לאורך זמן.